

ЯК НАВЕРТАЛИ УКРАЇНЦІВ ПІДЛЯШШЯ НА ПРАВОСЛАВ'Я

(лист і вірш Миколи Янчука на тлі його спадщини)

Мабуть, жоден край на українських етнічних теренах не зазнав такої трагічної долі в нашому столітті, як Холмщина в Підляшшя. Але коріння їхньої трагедії сягає ще давніших часів – 70-х років минулого сторіччя, коли російська влада, брутально придушуючи опір місцевого населення, змушувала його змінити своє віровизнання. У висліді це призвело до віросповідного поділу, а відтак і навалнього винародовлення значної частини людності. Якою недолею відбилися події примусового навернення на православ'я в житті тих, хто попри все лишався при греко-католицькій вірі, засвідчив на прикладі свого батька автор публікованих нижче листа і вірша – визначний підляшанин Микола Янчук (1859–1921).

Походив він із села Корниця Костянтинівського повіту Сідлецької губернії. Вчився в гімназії в місті Білій, потім у Москві, де згодом закінчив університет, жив і працював до самої смерті. Як різнобічно обдарований учений М.Янчук виявив себе в галузі етнографії, зокрема музичної, фольклористики, літературознавства, антропології. З Україною був пов'язаний не тільки своїм походженням, рідною мовою, частим літнім побутом там (під Лубнами мав хутір), постійними взаєминами з нашими вченими та письменниками – М.Сумцовим, А.Кримським, Б.Грінченком, М.Гнатюком та ін., науковими зацікавленнями, а ще й літературною творчістю. Написав кілька популярних свого часу п'єс („Пилип-музика“, „Вихованець“, „На чужині“, „Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари“ та ін.), що їх виставляли театри М.Старицького, М.Садовського, українські трупи в Галичині, аматори по всій Україні. Проте більшість його драматичних творів не була опублікована і тепер мало знана.

Ще менш відомими лишаються віршові спроби М.Янчука. Про характер їх подав деякі відомості М.Сумцов у статті 1922 року, присвяченій пам'яті М.Янчука: „Собі на втіху М[икола] А[ндрійович] писав ліричні поезії на рідній корницькій мові, ніде їх не друкував, а ласкаво ділився ними з знайомими науковими діячами”¹. Тут-таки автор статті навів три фрагменти з цих віршів (наблизивши тексти до норм літературної мови). Поетичний твір „Янкові Купалі (на пам'ятку)” опублікував 1981

року В.Рагойша². Оце, власне, і все з досі друкованого.

Тим часом у кількох державних архівах нам пощастило розшукати автографи ще восьми дотепер не відомих віршів М.Янчука (поч. 80-х, 1911, 1912, 1918, 1919 рр.), причому вперше виявлено його поезії (три) літературною українською мовою. Нововиявлені автографи – це переважно принагідні ліричні чи жартівливі вірші, долучені чи вписані в листи М.Янчука до різних його кореспондентів – „інтимна втіха чулого серця” (М.Сумцов). На цьому тлі ширшим ідейно-громадянським засягом і літературною вартістю вирізняються „Правда”, „Пісня-розрада” і публікована тут „Молітва...”

Останній із згаданих віршів друкуємо разом з листом М.Янчука до О.Шахматова за автографом, що зберігається в Санкт-Петербурзькій філії Архіву Російської АН (Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 46–51). Написано „Молітву...” говіркою рідного села автора, себто мовою його дитячих і юнацьких літ, до якої він упродовж цілого свого життя відчував інтерес і замилювання.

М.Янчук у листах наголошував, що його вірші корницькою говіркою є зразками радше діалектологічними, а не поетичними, втім не раз висловлював і жаль, що так мало чого друковано цією архаїчною підляською говіркою, яка швидко зникла з ужитку під польськомовним тиском, надто після подій 1875 року. Тож ця наша публікація дає певну нагоду не тільки пізнати децицію з трагічної історії Підляшшя в документальному й образно-літературному навітленні очевидця, а й зазнайомитися з особливостями однієї колись живої української говірки того краю, зафіксованої у віршовій формі її питомим носієм і прихильним дослідником. Таке запізнення для читача в Україні видається нині тим більш бажаним, що започаткована М.Янчуком традиція через багато десятиріч, уже в наш час, дістала своє продовження в діалектній творчості цілого гурту талановитих літераторів з Підляшшя, свідомих того, що, плекаючи рідну говірку, регіональну літературну традицію, вони водночас живлять і урізноманітнюють загальнонаціональну культуру й мову.

Олександр РИБАЛКО

[Лист Миколи Янчука до Олексія Шахматова³]
Москва, 9 мая 1913 г.

Многоуважаемый Алексей Александрович!

Разбираясь в своих шпаргалках, я нашел одно свое давнишнее малорусское стихотворение от времени студенчества⁴, написанное под впечатлением униатской разрухи в Польше и связанной с этим смерти моего отца. Он был одним из „упорствующих“, за что и пострадал. Будучи церковным старостой в с. Корнице Константиновск[ого] у[езда] Седл[ецкой] г[убернии], он стоял во главе движения, по крайней мере в этой округе. Когда в начале 1870-х гг. власти приехали к нам в село с казаками „очищать“ церковь от всего униатского (икон, книг, органов и пр.), мой отец, заранее узнав об этом, запер церковь и ключи закопал в землю, воображая, что этим он спасет церковь от разорения. Двери взломали и его подвергли казацкой экзекуции и отвезли в тюрьму на 3 месяца как зачинщика, тем более, что он уже перед этим сидел в седлецкой тюрьме 9 месяцев как организатор и участник тайной депутации, отправлявшейся в Холм к униатскому епископу Куземскому⁵, чтобы получить от него директивы для униатов в виду начинавшейся смуты. Наконец в 1875 году, когда был составлен официальный акт об окончательном упразднении унии и от униатов потребовали при помощи военной экзекуции подписать отречение от унии, наши корничане во главе с церковным старостой, т.е. моим отцом, отказались подписать этот акт, после чего началась оргия ошалевших властей с губернатором Громекой⁶ во главе. Начали сечь поголовно всех, одних засекли до смерти, других отливали водой и вторично секли, пока не вынудили согласия, третьих, в том числе и моего отца сотнями отправляли в тюрьму после безуспешной неоднократной порки, и имущество их отдавали на разграбление казаков. Мой отец сидел сначала в бельском (бывшем радзивилловском) тюремном замке, и я, обучаясь тогда в бельской гимназии, имел с ним свидание при жандармах. Потом его перевели в Брест-Литовскую крепость, где он просидел всю зиму в сыром каземате, получил жестокую малярию, и хотя к весне был выпущен по болезни, но не поправился и через некоторое время умер. Его единомышленники были отправлены в ссылку и не возвращены. Эти сведения* я Вам сообщаю вкратце только для того, чтобы Вам понятнее был смысл стихотворения, а посылаю я его Вам исключительно как образчик диалектологический, отнюдь не

* О них есть упоминание и в моей краткой биографии, напечатанной в „Словаре“ Общ[ества] люб[ителей] росс[ийской] слов[естности], издан[ом] к 100-л[етию] Общ[ества].

поэтический. Оно написано живым корницким наречием, которое, помнится, Вас интересовало, в особенности своими дифтонгами. При переписке я старался придать возможно больше фонетической точности, причем все гласные, а также ъ и ь здесь следует читать по-великорусски. Знак и (мягкое) я исключил, довольствуясь одним і (как принято теперь у белоруссов); корницкое наречие не знает среднюю и, принятую в литературном малорусском, и только твердое (ы) и мягкое (і).

Из дифтонгов употребительны:

іа (после шипящих и после р – ья) вместо а, я в известн[ых] случаях;

іе (ье после шип[ящих] и р) вм[есто] ъ, е, і в известн[ых] сл[учаях];

юо вм[есто] о; іоо вм[есто] ё в изв[естных] случ[аях].

Дифтонги появляются под ударением, которое падает на первую составную часть дифтонга.

Знак г = h в произношении (за исключ[ением] немногих случаев, в этом стих[отворении] не встречающихся). Остальное, кажется, не вызывает сомнений. Поясню еще отдельные слова:

сусма – по-корницки – схизма, отсюда:

сусматык (схизматик), сусматицькі (схизматический);

імжыт (с приставным і) – моросит;

прэд, иногда пэд – перед (предлог);

караваш – отворот у рукава, обшитый (у свитки) красным сукном. Отсюда переносно: лоскут оторванного тела с кровью (в данном случае от нагаек);

скўток – результат, конец;

о ніц нэ стою – ничем не дорожу;

ліпшэйі, возможно и ліпшойі;

над душу – выше души;

цэркву – говорят и цэрков (вин[ительный]);

онб (и онб – без удар[ения]) = пол[ьское] jeпо, только;

доразу – совсем;

згрбза – окрик, обуздание, угроза;

буйноваді (буйную) – буйно вести себя, хулиганичать;

гэйноваті – веселиться, кутить;

плюндроваті (и плендр[оваті]) – разорять, грабить;

безказно (з = почти с) – безнаказанно.

Некоторые свои позднейшие стихотворения на том же наречии я передал Ф.Я.Коршу⁷ для диалектических соображений. Если попадутся под руку их черновые наброски, то перепишу и для Вас. Жаль, что в печати мало образцов этого говора, а составители диалектологических хрестоматий не пожелали воспользоваться даже тем, что есть, хотя бы песнями из моей „Корницкой свадьбы“⁸, которые для хрестоматии я мог бы точнее транскрибировать. Несколько моих записей оттуда вошло в только что

вышедший IV-й том Трудов Музык[альной] этногр[афической] комиссии (хотя в нотопечатне лингвистика пострадала). Постараюсь на этих днях выслать Вам его. Попрошу также передать

экземпляр Его Высо[честву] г[осподину] Президенту Академии вместе с моими оттисками (в переплете). Не посетуйте, что обременяю Вас этим поручением. Преданный Вам

Н.ЯНЧУК

Молітва, або плач нэбуодшыка бацька в сусматыцькуй нэволі (1875 року)

Дошык імжыт і вітёр вые,
В тэмніці зімно й на душыэ,
Есэ тіэло як прэд смэртю ные,
На плéчох вісят карвашыё.

До ко́го вдатіся о помуц?
Хто мэ́нэ вы́зволіт з нэволі?
Чы пры́дэ к скуткові якомусь,
Чы лі́пшэйі дождэмся долі..?

О Боже, ствóорцо мілосэрдны!
Твоя вэ́ліка, страшна муоць,
О, зглі́анься ж, я, робак мізэрны,
Благаю Тэ́бэ дэнь і нуоц!

Нэ хóчу сла́вы ні богацтва,
О ніц над ду́шу нэ стою,
Знэсу́ всі́з мукі і тулацтва
За віэру й цэркву за свою.

Нэхай кату́ют мэ́нэ, краю́т,
Нэхай зну́щяю́тця бэ́з міэры,
Онó нэхай нэ одбіраю́т
У нас праба́тькувськойі віэры!

Зруйно́вано цэрквы дора́зу,
Повыкі́далі овтары́э,
Поламаных кры́жудв, о́бра́зув
Усі́бды пóвны цьві́нтары́э.

Ксе́нжкі́ потопта́ны, подэ́рты,
Каплі́ці́ пусткамі́ сто́ят,
І двэ́ры на́вэ́т нэ за́пэ́рты,
Одны́ там воро́бліэ́ ро́ят.

Ксе́ндзудв – то́ дэ́ повыгані́алі,
А дэ́ й самы́ втэ́клі́ чымду́ш,
Абы́ сумі́эня́ нэ́ звалі́алі,
Сво́йіх нэ́ за́губі́лі́ душ.

Нэ́ чу́ті́ звóнув вжэ́ одку́оль,
Як бы́дло́ на́руд тон жы́ё,
Нэ́ чу́юць згро́зы вжэ́ ніску́оль,
О́дін бу́йну́е, дру́гі пьё́.

Пропала́ віэ́ра – і́ всі́ на́марно...
А сусма́тыкі́ прэ́ч гэ́йну́ют,
Коза́цтво́ й моска́ліэ́ бэ́зка́рно
По уні́ятах всі́ плю́ндрую́т...

О Боже! Да́й опа́мэ́нтáне
І́ на́м і́ на́шим воро́га́м!
Зьмі́луйся́, да́й полі́товане,
Нэ́ да́й вме́рті́ в кайда́нах на́м!

Нэ́хай́ повэ́рнэ́тця́ на́м віэ́ра,
Нэ́х за́спокóйі́тця́ тон ру́х!
Мы́ всі́э́ блага́ем Тэ́бэ́ шы́э́рэ,
Нэ́х згі́нэ́ сусма́тыцькі́ дух!

Примітки

1 Сумцов М. Микола Андрієвич Янчук // Наука на Украине. – 1922. – № 3. – С. 283.

2 Рагойша В. Написана рукой Купалы. – Мінск, 1981. – С. 44–45; передрук: Бялокозович Б. Микола Янчук // Український календар: 1984. – [Варшава, 1984]. – С. 277.

3 Шахматов О. (1864–1920) – російський філолог, славіст. Досліджував історію української мови та її говори.

4 Очевидно, у 1880–1885 роках, коли М.Янчук навчався в Московському університеті.

5 Куземський М. (1809–1879) – український церковний і громадський діяч у Галичині. Переїхавши до російської держави, був у 1868–1871 роках останнім холмським греко-католицьким єпископом.

6 Громека С. (1823–1877) – російський жандармський офіцер, начальник відділу в міністерстві внутрішніх справ, брав участь у придушенні польського повстання 1863 року, в Царстві Польському очолював комісію в селянських справах, потім близько десяти років був сідлецьким губернатором. Відомий як публіцист, друкувався в „Отечественных записках”, „Современнике” та інших часописах.

7 Корш Ф. (1843–1915) – російський філолог, славіст, орієнталіст. Голова діалектологічної комісії Російської АН. Вивчав історію української мови й літератури. Обстоював культурно-національні права українського народу. Автор українських віршів.

8 Йдеться про здійснений М.Янчуком опис українського весільного обряду, опублікований у виданні: Янчук Н. Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии. – М., 1886.

Замок князя Радзивілла в Білій